

IJTIMOY HIMOYA TIZIMIDA PENSIYA TA'MINOTINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Berdieva E'zoza Ali qizi

O'zbekiston Respublikasi Bank – Moliya akademiyasi magestiri

ezozaberdiyev@gmail.com

***Annotatsiya:** Maqolada fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish tizimida pensiya ta'minotining o'rni, pensiya ta'minoti tizimini rivojlantirish bilan bog'liq yo'nalishlar, pensiya ta'minoti tizimidagi so'nggi yillardagi o'zgarishlar yoritib o'tilgan.*

***Kalit so'zlar:** pensiya, pensiya ta'minoti, ijtimoiy nafaqa, ijtimoiy adolat, imtiyozli pensiyalar, mehnat staji, jamg'arib boriladigan pensiya, majburiy va ixtiyoriy pensiya tizimi.*

Pensiya ta'minoti tizimi aholining mehnatga layoqatsiz va muhtoj qismining turmush darajasini oshirishga yo'naltirilgan iqtisodiy, huquqiy, ijtimoiy va tashkiliy tavsifdagi chora-tadbirlarning amalga oshirilishini nazarda tutadi. Fuqarolarni keksalik davrida kambag'allikdan himoyalash, mehnat faoliyati tugashi bilan pensiyaga chiqish oldidan to'lanadigan ish haqi miqdoriga mutanosib tarzda belgilangan muayyan miqdordagi kafolatlangan daromadni ta'minlash, bu daromadni kelajakda turmush darajasining pasayishidan himoyalash kabilar pensiya tizimining asosiy maqsadlaridandir. Qolaversa, pensiya tizimining barqaror amal qilishi jamiyatda ijtimoiy barqarorlikning garovi hisoblanadi va aksincha, pensiya ta'minotining nobarqarorligi kuchli ijtimoiy xavfni yuzaga keltiradi. Shu nuqtai nazardan har qanday mamlakat ijtimoiy siyosatining eng muhim vazifalari tarkibida pensiya tizimini isloh qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

So'nggi yillarda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirish, ijtimoiy himoya sohasiga Ozbekiston Respublikasi Davlat byudjetidan ajratiladigan

mablag'lar miqdorini oshirish va qo'shimcha resurslarni jalb qilish, ijtimoiy himoya dasturlari qamrovini kengaytirish va oilalarni og'ir hayotiy holatlardan olib chiqishga qaratilgan qo'shimcha mexanizmlarni joriy etish yo'nalishlarida izchil islohotlar olib borilmoqda.

Ijtimoiy himoya milliy agentligining asosiy faoliyat yo'nalishlari Yoshga doir pensiya, tayinlash nogironlik pensiyasi, boquvchisini yo'qotganlik pensiyasini olish kam ta'minlangan oilalarga beriladigan nafaqalar va moddiy yordam (3 yoshgacha va 18 yoshgacha bola nafaqasi) Bola tug'ilgani uchun beriladigan nafaqa (suyunchi puli) kabilarni amalga oshirmoqda.

Ijtimoiy himoya yagona reestri oilaning bir a'zosiga tog'ri keladigan o'rtacha bir oylik daromad hajmini aniqlash. Bolalar nafaqasi yoki moddiy yordamni tayinlash rad etish asoslari bolalar nafaqasi yoki moddiy yordamni to'lash va to'xtatish davlat ijtimoiy sug'urtasi bo'yicha to'lanadigan nafaqalar. Ish stajiga ega bo'lmagan shaxslar va mehnatga layoqatsiz fuqarolarga beriladigan nafaqalar Xususiy tashkilot xodimlariga homiladorlik nafaqasini davlat tomonidan to'lash tartibi bandlikka ko'maklashish davlat jamg'armasi mablag'lari hisobidan subsidiya berilishini nazorat qilib boradi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar dinamikasiga mos ravishda aholini ijtimoiy himoyalash, samarali ijtimoiy siyosat yuritishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu boradagi chora-tadbirlarni hayotga tatbiq etishda, avvalo, ma'naviy, axloqiy qadriyatlarimiz, tarixiy an'alarimiz, milliy ruhiyatimizga mos yo'ldan borilayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, jahon tajribasiga, rivojlangan mamlakatlar erishgan yutuqlarni o'zlashtirishga urg'u berilayotir.

"Inson qadri uchun" ezgu g'oyasi atrofida birlashib, yuksak maqsad demokratik va erkin yangi O'zbekistonni barpo etish yo'lida sobitqadamlik bilan amalga oshirilayotgan keng qamrovli va jadal islohotlarni xalqimiz "Inson qadri uchun" ezgu g'oyasi atrofida birlashib, yuksak maqsad demokratik va erkin yangi O'zbekistonni barpo etish yo'lida sobitqadamlik bilan amalga oshirilayotgan keng qamrovli va jadal islohotlarni xalqimiz har tomonlama qo'llab-quvatlayotgani

quvonarlidir.

Yurtimizda mustaqillik yillarda yaratilgan milliy ijtimoiy ta'minot tizimi doirasida fuqarolarning moddiy va pensiya ta'minotini yaxshilash, ularga ijtimoiy xizmat ko'rsatish, uy-joy bilan ta'minlash, bolalar va nogironligi bor shaxslar huquqlarini kafolatlashga oid qonunlar va boshqa me'yoriy hujjatlar qabul qilindi. Ehtiyojmand oilalar uchun manzilli qo'llab-quvvatlash choralari ishlab chiqildi va amalga oshirildi. Ushbu sohaning rivojlanish jarayoni davlat va jamiyat imkoniyatlarini hisobga olgan holda bosqichma bosqich amalga oshirilmoqda.

2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida pensiya ta'minoti tizimini rivojlantirishga oid belgilangan maqsadlar:

53-maqsad: Aholi uchun majburiy ijtimoiy kafolatlarni ta'minlash, ehtiyojmand qatlamlarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish

54-maqsad: Pensiya ta'minoti tizimini takomillashtirish - Fuqarolarning pensiya miqdorlari mamlakatning iqtisodiy ko'rsatkichlariga muvofiq izchil oshib borishini ta'minlash. - Xalqaro tamoyil va standartlarga muvofiq ko'p bosqichli va davlat tomonidan kafolatlangan pensiya ta'minoti tizimini joriy qilish. - Fuqarolardan ortiqcha hujjatlar talab qilmasdan idoralararo elektron ma'lumot almashinuvi asosida pensiya tayinlash tizimiga o'tish.

66-maqsad: Nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlashning samarali tizimini shakllantirish, ularning hayot sifati va darajasini oshirish.

85-maqsad: Mamlakatda yangi ish o'rinlari yaratish, aholi daromadlarini oshirish va shu orqali 2026-yil yakuniga qadar kambag'allikni kamida 2 baravarga qisqartirish. Olib borilayotgan islohotlar samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish hamda hayotning barcha sohalarini liberallashtirish bo'yicha ustuvor yo'nalishlarni amalga oshirish maqsadida Harakatlar strategiyasining davomi sifatida. Mazkur Taraqqiyot strategiyasida ijtimoiy ta'minot, xususan, davlat pensiya ta'minoti tizimini yanada rivojlantirish bilan bog'liq bo'lgan asosiy yo'nalishlar aks ettirilgan. Mazkur yo'nalishlar u yoki

bu darajada ijtimoiy ta'minot tizimini, shu jumladan, davlat pensiya ta'minoti tizimini yanada rivojlantirishga va uning barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Iqtisodchi-olim Yu.N.Borisenko tadqiqotlari fuqarolarni keksalik davrida kambag'allikdan himoyalash, mehnat faoliyati tugashi bilan pensiyaga chiqish oldidan to'lanadigan ish haqi miqdoriga proporsional tarzda belgilangan muayyan miqdordagi kafolatlangan daromadni ta'minlash, bu daromadni kelajakda turmush darajasining pasayishidan himoyalash kabilar pensiya tizimining asosiy maqsadi ekanligi, pensiya tizimining barqaror amal qilishi jamiyatda ijtimoiy barqarorlikning garovi hisoblanishi va aksincha, pensiya ta'minotining nobarqarorligi kuchli ijtimoiy xavfni yuzaga keltirishi kabilar bayon qilingan.

2011-2016-yillarda Pensiya tayinlash uchun murojaat qilgan fuqarolar soni va 2019-2024 yillardagi prognoz ko'rsatkichlari (pfru.uz) Bu esa, o'z navbatida, Pensiya jamg'armasi xarajatlarining mutanosib ravishda oshishiga olib keladi. Mamlakat aholisining qarib borishi ko'rsatkichi shuni ko'rsatadiki, pensiya yoshidagi aholi soni o'sish tendentsiyasiga ega (2010-yildagi aholining umumiy soniga nisbatan 5,9 foizdan 2018-yilga kelib 7,4 foizgacha). Statistik tashkilotlarning ma'lumotlariga ko'ra, 2019-yildan boshlab pensiya yoshidagi aholi soni 9 foizdan ortadi va 2025-yilga borib 11 foizga etadi (2011-yildagi 6,2foizganisbatan).

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, dunyoda o'rtacha pensiya yoshi erkaklar va ayollar uchun 62 yoshni tashkil etsa, O'zbekistonda bu ko'rsatkich 57,5 yoshni tashkil etadi (ayollar uchun 55 yosh, erkaklar uchun 60 yosh). Markaziy Osiyo davlatlarida, masalan, Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikistonda yoshga doir pensiyaga chiqish huquqi erkaklar uchun 63 yosh, ayollar uchun 58 yosh. Qozog'istonda ayollarning pensiya yoshini 63 yoshga yetkazish, bunda har yili pensiya yoshni 6 oyga bosqichma-bosqich oshirish yo'li bilan amalga oshirib boriladi. Turkmanistonda pensiya yoshi erkaklar uchun 62 yoshni, ayollar uchun 57yoshnitashkiletadi.

Ijtimoiy badallar miqdori va to'lovlar o'rtasida mutanosiblikka rioya etish,

band bo'lgan aholining pensiya ta'minotini sug'urtalanganlik xarakterini ta'minlovchi asosiy prinsip hisoblanadi hamda pensiya tizimini moliyalashtirishda o'zining moliyaviy ishtirokini rag'batlantiruvchi ta'sir mexanizmi sanaladi. O'zbekiston Respublikasi Hukumati tomonidan pensiya ta'minoti tizimini kompleks o'rganish va uni rivojlantirish yuzasidan takliflar tayyorlash hamda 2019-2030 yillarda pensiya ta'minoti tizimini isloh qilish Konsepsiyasini ishlab chiqish bo'yicha Chora-tadbirlar dasturi qabul qilindi. Mazkur Dastur quyidagilarni o'zi ichiga oladi:

1. Pensiya ta'minoti tizimining joriy holatini o'rganish, tahlil qilish va uni rivojlantirish bo'yicha takliflar tayyorlash. Jahon banki, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot dasturi ekspertlari bilan hamkorlikda pensiya ta'minoti tizimining asosiy kontseptul yo'nalishlarini aniqlash.

2. Pensiya ta'minoti tizimining samaradorligi va ijtimoiy adolatligini oshirish masalalarini o'rganish. Bunda:– aholining kam ta'minlangan qatlami uchun ijtimoiy nafaqalar tayinlash me'yorlari va standartlarini belgilash masalalarini qayta ko'rib chiqish; – keksalarga va mehnatga layoqatsiz fuqarolarga, shuningdek, davlat pensiyalarini tayinlash uchun zarur bo'ladigan talab etiladigan mehnat stajiga ega bo'lmagan shaxslarga pensiya (ijtimoiy nafaqa) tayinlash va to'lashning amaldagi mexanizmlarini qayta ko'rib chiqish;

– imtiyozli pensiyalarni tayinlashdagi imtiyozlarni optimallashtirish bo'yicha takliflar tayyorlash;

– ijtimoiy badal to'lovchilar qamrovining ko'lamini kengaytirish bo'yicha takliflar tayyorlash;

– pensiya ta'minoti tizimi samaradorligini oshirish va ijtimoiy adolatni ta'minlash bo'yicha tahliliy material va takliflar tayyorlash.

3. Fuqarolarning pensiya ta'minoti tizimida rag'batlantiruvchi xarakterdagi mexanizmlarni o'rganish:

– fuqarolarning pensiya ta'minoti tizimida uzoq muddatli va uzluksiz

ishtirokini rag'batlantirish;

– mehnat stajining davomiyligi va ish haqi miqdoriga bog'liq holda pensiya miqdorlarini oshirish (talab etilgan me'yorlardan yuqori darajada);

– mehnat staji davomiyligini rag'batlantirish xufyona iqtisodiyotdan chiqish

– mehnat migrantlari va norasmiy sektorni ijtimoiy sug'urta tizimiga jalb qilish yo'li bilan pensiya badallari to'lovchilar sonini tubdan kengaytirish bo'yicha takliflarni qayta ishlash va asoslash, to'lanayotgan pensiya badallarining shaffofligini taminlash kabilarni o'z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOT RO'YXATI

- Tursunov.J.P Pensiya hisoblashda mehnat stajining ta'siri va pensiya yoshini belgilashda xorij tajribasi. Tom 24 № 6 (2022) : Экономика и образования
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi To'g'risida”gi PF-60-sonli Farmoni (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2022-y., 06/22/113/0330-son).
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi PF-60-sonli Farmoni (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2022-y., 06/22/113/0330-son).
- Jun Peng. State and Local Pension Fund Management. (Public Administration and Public Policy) 0th Edition. USA: Publisher: Auerbach Publications (August 21, 2008). – P. 45.
- www.pfru.uz – O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi rasmiy veb sayti
- Конвенция Международной Организации Труда “О минимальных нормах социального обеспечения” (№102). – 32 с. (www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/wcms_ru.pdf).